

.....

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

.....

УДК 343.985:343.343.6

Є. П. Бегалов

здобувач науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

У статті на підставі аналізу наукових точок зору та емпіричних даних здійснено наукове дослідження обстановки вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України, виявлено її кореляційні зв'язки та залежності з іншими елементами. Виокремлено типові елементи обстановки вчинення злочину відомості про місце, час учинення злочину і характер кримінальної ситуації.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, незаконне переправлення осіб, обстановка, місце та час вчинення злочину, кримінальна ситуація.

Постановка проблеми. Враховуючи складне економічне та соціальне становище в нашій країні, останнім часом незаконна міграція набула загрозливих масштабів й для національної безпеки, а її організація є одним із найприбутковіших видів незаконної діяльності причетних до цього осіб. Неабияке поширення отримало незаконне переправлення через державний кордон України.

Розслідування таких кримінальних правопорушень викликає чимало труднощів, що зумовлюється організованим характером і конспірацією злочинних дій, знаннями злочинцями особливостей та недоліків у системі охорони й перетину державного кордону, зокрема на окремих його ділянках, місцях пропуску тощо. Для розробки криміналістичної характеристики осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 332 Кримінального кодексу України (далі – КК), мають значення дані, які стосуються обстановки вчинення неза-

конного переправлення осіб через державний кордон України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомостям про обстановку вчинення злочину приділено увагу в багатьох сучасних наукових працях, які присвячені криміналістичній характеристиці злочину. Розробками вказаних проблем займалися І.В. Аверін, Ю.І. Литвин, О.І. Онисько, Л.Д. Самигін, В.О. Сич, С.А. Чергінець. За часів незалежної України даним питанням було присвячено наукові доробки таких вітчизняних науковців, як А.З. Сорока, Л.Ю. Капітанчук, Л.С. Тальянчук. Однак з того часу змінилася як суспільно-політична ситуація в країні, так і законодавство України у сфері регулювання міграційних процесів, в тому числі кримінальне та кримінальне процесуальне.

З часом удосконалюються способи вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України, «модифікуються» способи протидії розслідуванню. Такі обставини викликають необхідність у перегляді, уточненні, розробці нових адекватних заходів протидії таким злочинам.

Важливим видається вивчення обставинки вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України, що складає **мету** даної статті.

Виклад основного матеріалу. Під обставинкою вчинення злочину слід розуміти систему умов і обставин, що локалізуються в просторі та часі матеріальної обставинки місця події, об'єкта посягання, суб'єкта злочину та інших компонентів, пов'язаних з підготовкою, вчиненням і приховуванням злочину [1, с. 164]. Обстановка вчинення злочину має не тільки важливе теоретичне, а й прикладне значення.

«У широкому сенсі в зміст обстановки вчинення злочину включаються <...> територіальна, кліматична, демографічна та інша специфіка регіону, в якому вчинено злочин, а також обставини, що характеризують безпосереднє місце, час, умови та інші особливості <...>» [2, с. 94], а у вузькому сенсі під обстановкою вчинення злочину розуміють лише зміст матеріальної (речової) обстановки місця вчинення злочину. Однак, на нашу думку, для криміналістичної характеристики злочинів недостатньо лише змісту матеріальної обстановки місця вчинення злочинів. Тому ми дотримуємося точки зору вчених, які розуміють зміст обстановки вчинення злочину в широкому сенсі.

Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики розглядалася і в роботах, які присвячені методиці розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Зокрема, досліджуючи криміналістичну характеристику вказаного злочину, Г.М. Лапшин розглядав відомості про місце і час вчинення злочину в органічній єдності зі способом його вчинення [3, с. 32–39]. Твердження про тісний взаємозв'язок місця, часу та обстановки незаконного перетину державного кордону зі способом його вчинення, вважаємо слушним, оскільки певний спосіб вчинення злочину даного виду потенційно застосовний в умовах конкретної обстановки.

Однак наявний взаємозв'язок, на наш погляд, не дає достатніх підстав об'єднати відомості про місце, час і обстановку вчинення незаконного переправлення осіб

через державний кордон України зі способом його вчинення в одне ціле як змістовну частину одного з елементів криміналістичної характеристики. Зазначені взаємозв'язки лише підтверджують наявність чітко визначених кореляційних зв'язків між цими елементами криміналістичної характеристики даного злочину: способом вчинення злочину та обстановкою, в умовах якої порушник готується, вчиняє та протидіє розслідуванню злочину.

Частина умов обстановки у своїй сукупності сприяє порушникам державного кордону в його незаконному перетині та має криміналістичне значення, але, як видається, розглядати їх необхідно і доцільно в органічній єдності з іншими умовами обстановки, несприятливими для вчинення злочину. Особлива важливість такого підходу виникає при розслідуванні групових незаконних перетинань Державного кордону, які мають велику суспільну небезпеку. Виходячи із зазначених положень, видається не зовсім обґрунтованою позиція Г.М. Лапшина, який виділив обставини, що сприяють вчиненню незаконного перетину Державного кордону, в самостійний елемент криміналістичної характеристики [3, с. 39–40].

Я.С. Велічкін розглянув обстановку вчинення незаконного перетину державного кордону у якості самостійного елемента криміналістичної характеристики таких злочинів. Зокрема, ним відзначені сухопутні та водні ділянки, повітряний простір; у випадках замаху на вчинення злочину території, розташовані поблизу кордону (пункти пропуску, прикордонні зони, вокзали, станції, аеропорти), при наданні пособництва перелік місць доповнюється точками виготовлення і збуту підроблених документів (приватні квартири, орендовані, службові приміщення тощо). Тимчасові характеристики зазначений автор поділив на темну та світлу пору доби, робочі та вихідні (святкові) дні, літній і зимовий час року, а також пов'язав з періодами проведення сезонних робіт, піками туристичного сезону, виникненням і загостренням міжнаціональних конфліктів, несприятливих економічних, політичних і соціальних умов у конкретних країнах тощо [4, с. 41–44].

Не заперечуючи загалом проти такої інтерпретації змістовної частини обставини вчинення злочину, інші науковці виокремлюють таку важливу складову, як кримінальна ситуація, під якою розуміють сукупність умов об'єктивної обставини, що реально склалася до моменту зародження злочинного задуму, а також в період підготовки вчинення злочину і яка прямо або побічно впливає на дії злочинця [5, с. 78–80].

Натомість, окремі криміналісти, уникнули згадки про таку складову криміналістичної характеристики, розділивши її елементи на суб'єктивні (типові дані про осіб, пов'язаних з вчиненням злочину, а також їх мотиви та цілі) і об'єктивні (типові дані про предмет, способи та сліди злочину) елементи (А.В. Горяїнов) [6, с. 34], або обмежились висвітленням таких її складових, як спосіб вчинення злочину, слідова картина та особи (які причетні до вчинення злочину та самих осіб, яких незаконно переправляють через кордон) (Л.Ю. Капітанчук, А.С. Саїнчин, А.З. Сорока) [6; 7; 8].

Представляється, що з криміналістичних позицій відомості про типову обставинку вчинення злочину науковцями залишені без належної уваги та не були включені в структуру криміналістичної характеристики. Також, на переконання, 69% опитаних слідчих, співробітників оперативних підрозділів, прокурорів обставинку вчинення злочину, передбаченого ст. 332 КК України, варто віднести до криміналістичної характеристики незаконного переправлення осіб через державний кордон України, поряд з такими структурними елементами, як особа злочинця (86%), спосіб вчинення злочину (92%), слідова картина (88%).

Аналіз практики розслідування злочинів цієї категорії та розвитку криміналістичної теорії обставинки вчинення злочину дозволяє зробити висновок про те, що до типових елементів обставинки вчинення злочину відносяться відомості про місце, час учинення злочину і характер кримінальної ситуації.

Центральне місце серед зазначених елементів займають, на наш погляд, відомості про кримінальну ситуацію, що формується під впливом різнопланових при-

чин і умов, пов'язаних як із загальним рівнем злочинності, так і детермінуючих учинення окремих видів злочинів. Кримінальна ситуація виникає в певному місці та часових межах, в її умовах вчинюється злочин.

Умовами кримінальних ситуацій досліджуваних злочинів можуть бути: різного роду кризові явища соціально-економічного характеру (приміром, низький рівень матеріального становища населення прикордонних регіонів сприяє його залученню до незаконного переправлення осіб через державний кордон України з корисливих мотивів); загострення політичної обставинки; релігійні переконання; наростання потоків міграції, що спонукає мігрантів-представників країн третього світу, використовувати Україну як транзитну країну з метою працевлаштування і пошуку кращих умов життя; загострення зовнішньої та внутрішньої політичної ситуації; наявність збройних конфліктів в Україні та інших країнах; формування етнічних діаспор; різниця в рівні доходів окремих країн; велика протяжність державного кордону України; більша кількість природних ресурсів тощо.

Нелегальна міграція має складну структуру, тобто є поліструктурним явищем. Науковцями неодноразово наголошувалось на глибокій структуризації міжнародних злочинних угруповань, що контролюють канали незаконної міграції, сформованість системних каналів незаконної міграції іноземних громадян, утворення національних злочинних угруповань в Україні, які контролюють переправлення незаконних мігрантів, їх активна співпраця з організованими злочинними угрупованнями суміжних держав, утворення організованої системи поставальників, перевізників, (переправників) незаконних мігрантів, а також системи, яка забезпечує супровід, зв'язок, фінансування та утримання «нелегальних квартир» [9, с. 91; 10, с. 176].

У загальному потоці суб'єктів незаконного переправлення осіб через державний кордон України слід виділити кілька стійких категорій: колишні студенти, які проходили навчання в навчальних закладах України, «транзитні біженці», які розрахо-

вують використовувати територію України для в'їзду в розвинені країни, мігранти, які прибули в Україну за гостьовими візами, але не дотримуються обумовленої при в'їзді мети прибуття. Усі зазначені категорії іноземних діаспор разом із мешканцями прикордоння можуть утворювати розгалужену пособницьку базу злочинів, передбачених ст. 332 КК України.

Наявні недоліки в побудові системи охорони державного кордону, у комплексному використанні наявних сил і засобів, інженерному обладнанні нових ділянок кордону, незавершеність переходу до переважно оперативного способу охорони державного кордону – далеко не повний перелік організаційних умов, які так чи інакше сприяють незаконному переправленню осіб через державний кордон України.

Варто наголосити й на корупційному чиннику, який може проявлятися в тому числі й у діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду на етапі внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), при розв'язанні питань про затримання підозрюваного, обранні, продовженні, зміні і скасуванні запобіжних заходів, застосуванні інших заходів забезпечення кримінального провадження, повідомленні про підозру, винесенні підсумкового процесуального рішення у кримінальному провадженні.

Придатними для вчинення вказаних злочинів можуть бути чинники, обумовлені недоліками чинного законодавства, структурою диспозиції ст. 332 КК України та змістом предмета доказування у зазначеній категорії кримінальних проваджень. Особливу складність при розв'язанні питання про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і в процесі доказування викликають обставини, що підтверджують попередню змову порушників державного кордону на вчинення злочину. За відсутності показань підозрюваних, інші прямі докази, які вірогідно свідчать про наявність попередньої змови співучасників, як правило, відсутні. Істотне значення має й правова позиція слідчого, слідчого судді у конкретному кримінальному провадженні. Під

впливом зазначених причин в ряді випадків органи досудового розслідування змушені повідомляти особі про підозру за ч. 1, 2 ст. 332 КК України без відповідної кваліфікуючої ознаки.

При розгляді елементів обстановки вчинення організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України необхідно зауважити, що існують труднощі при встановленні територіальної підсудності, бо злочин часто учиняється організованою групою, то здебільшого, справа не обмежується територіальними рамками одного регіону. Ми погоджуємось з думкою, що місцем вчинення слід вважати основним місцем діяльності організатора незаконного переправлення осіб через державний кордон України [11, с. 73]. Адже організатор основний суб'єкт аналізованого злочину, він є центральною ланкою, яка організовує та координує всю злочинну діяльність з організації злочину, передбаченого ст. 332 КК України.

Перелік ситуативних умов формування кримінальної ситуації може включати й інші чинники, що виникають як у конкретний період часу, так і на певній території країни.

Обстановка вчинення злочину поряд з відомостями, що характеризують кримінальну ситуацію, має також просторові та тимчасові характеристики. Основними (головними) елементами обстановки незаконного переправлення осіб через державний кордон України є місце, час, атмосферні умови. Саме вони, поряд із вибором способу вчинення цього злочину, мають вирішальний вплив на хід, інтенсивність і результати злочинної діяльності у цій сфері.

Обстановка вчинення злочинів, які передбачені ст. 332 КК України, у більшості випадків обумовлена способом вчинення злочину. Його певні особливості змушують злочинця вичікувати (56%), підбирати (33,5%) або навіть створювати (8%) обстановку, яка найбільш сприятлива для переправлення осіб через державний кордон України.

Період підготовки незаконного переправлення осіб через державний кордон України передує безпосередньому його вчиненню та може бути різним за часом

початку і закінчення. Слідча і судова практика свідчить про те, що даний період, зазвичай, не перевищує одного-двох місяців, а його тривалість залежить від кількісного і якісного складу групи, властивостей особистості злочинців, вибору способу і місця вчинення злочину.

Узгодженість дій осіб, які вчинюють злочини, передбачені ст. 332 КК України, проявляється і під час безпосереднього учинення злочину. При цьому, особи, які здійснюють попередню змову, визначаючи час вчинення злочину, керуються сезонним чинником, часом доби, наявністю вихідних і святкових днів, а в ряді випадків – періодами загострення соціально-економічної та політичної обстановки в країнах їх постійного проживання. Ці причини та умови в останні роки є характерними для громадян Афганістану, Пакистану, Сирії та ряду інших держав.

Аналіз оперативно-слідчої та судової практики свідчить про те, що незаконне переправлення осіб через державний кордон України, в тому числі вчинене організованою групою може бути пов'язано з переорієнтацією каналів незаконної міграції з однієї ділянки кордону на іншу, пов'язаною, зокрема, зі: зміною місця тримання для біженців з відкритого типу на закритий (Угорщина), відсутністю тенденцій до ініціювання передачі іноземців, затриманих за незаконне перетинання державного кордону України (Словаччина), наявністю збройних конфліктів на Сході України (канали незаконної міграції з Донецької та Луганської областей змістилися на Харківську та Сумську області) [12].

Місце вчинення злочину – один з елементів обстановки вчинення злочину. Місце вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України, як місце злочину, обирається з урахуванням даних про режим роботи пункту пропуску, рівень охорони на певних ділянках державного кордону, часто воно є одночасно і місцем події. За просторовими характеристиками це місце відрізняється значною площею (ділянка місцевості), рідше – інженерні споруди, підкопи тощо. Водночас, місць події по одному злочину може бути кілька. Так

місцями події будуть: місця проживання осіб, переправлення яких здійснювалось (планувалось здійснити), місця їх транзиту, місця проживання організатора, місця підроблених документів, місця незаконної діяльності пособників [13, с. 29].

Місце події є зосередженням матеріальних слідів, у зв'язку з чим характеризує обстановку вчинення злочину. Отже, знання типових місць дозволяє виявити типові сліди злочину. Просторова характеристика злочину розглянутого виду свідчить, що у 39% випадків незаконне переправлення осіб через державний кордон України здійснювалось у різних пунктах пропуску, здебільшого в автомобільних (31%). В інших випадках незаконне переправлення груп осіб здійснювалось в обхід установлених пунктів пропуску на сухопутних ділянках (64%), а також на річкових ділянках, як в літній, так і в зимовий час (3%).

Поряд з викладеним якісно відрізняються місця підготовки до вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України, де відбувається попередня змова співучасників злочину, готуються необхідні документи та транспортні засоби, місце приховування злочину. Відповідні дії з приховування злочину, передбаченого ст. 332 КК України, співучасники в ряді випадків вчиняють уже в місці його підготовки, а також безпосереднього вчинення.

Суттєве значення для осіб, які здійснюють організацію, підготовчу діяльність, та безпосередньо вчиняють дії з незаконного переправлення осіб через державний кордон України, має сезон та час доби.

За порою року цей злочин вчиняється влітку – 36%, взимку – 14%, а навесні та восени приблизно однаково – 32% та 28%. Вчинення вказаних злочинів шляхом перетину державного кордону поза пунктами пропуску в зимовий час здійснюються рідше (13%), ніж в інші пори року. Поясненням цим обставинам, на наш погляд, є побоювання залишити фіксовані сліди в зоні перетину державного кордону через велику ймовірність їх виявлення на снігу. Водночас, встановлено, що злочинці, які обирали цю пору року для вчинення злочину, керувались більшою ймовірні-

стю бути непоміченими через незадовільні погодні умови. Часто вчинення злочину у такий спосіб супроводжувалось сирію і дощовою погодою (63%).

Найбільш небезпечним для таких злочинів, які вчинені поза пунктами пропуску є нічний (з 00 до 5 год.) – 65%, рідше вечірній (з 18 до 24 год.) – 11% та ранній час (з 5 до 12 год.) – 16%. Найменше таких злочинів у зазначений спосіб вчиняється в денний час (з 12 до 18 год.) – 8%. Як бачимо, ці злочини, вчинені поза пунктами пропуску, у більшості вчиняються у нічний час, коли, на переконання злочинців зменшується контроль за державним кордоном і полегшується підхід до прикордонної зони та до наміченого місця перетину кордону, відхід злочинців з місця злочину непоміченими тощо.

Якщо говорити про груповий спосіб вчинення, то піки групових переправлень осіб через державний кордон зміщуються на ранковий (з 5 до 8 год.) та вечірній (з 18 до 23 год.) періоди. При цьому найчастіше час переправлення осіб через державний кордон обумовлюється місцем його перетину (пункти пропуску та ділянки кордону поблизу них) і видом транспортного засобу (наприклад, графік руху залізничного транспорту).

Висновки та пропозиції. Таким чином, обстановка вчинення злочину, передбаченого ст. 332 КК України, характеризується сукупністю різних за своєю природою зовнішніх умов конкретної об'єктивної ситуації, що має часові та просторові характеристики, під впливом якої здійснюються дії з підготовки, вчинення та приховування злочину. Елементами обстановки вчинення злочину є кримінальна ситуація, час і місце вчинення злочину. Найбільшу актуальність відомості про обстановку вчинення цього злочину набувають на початковому етапі розслідування в умовах неочевидності, коли необхідно виявити характерні сліди, визначити спосіб вчинення злочину і встановити особу (осіб), яка його вчинила.

Список використаної літератури:

1. Гавло В.К. Обстановка преступления как структурный компонент криминалистической характеристики преступления

ния. *Избранные труды*. Барнаул : Изд-во Алтайского ун-та, 2011. С. 162–169.

2. Образцов В.А. О криминалистической классификации преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1980. Вып. 33. 94 с.
3. Лапшин Г.М. Методика расследования незаконного пересечения Государственной границы Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09. Санкт Петербург, 2002. 152 с.
4. Величкин Я.С. Методика расследования незаконных пересечений Государственной границы Российской Федерации : учеб. пособ. Москва : Юрлитинформ, 2007. 256 с.
5. Рубцов И.И. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент частных методик расследования : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09. Санкт Петербург, 2001. 225 с.
6. Капітанчук Л.Ю. Особливості допиту при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 19. Т. 4. С. 133–137.
7. Саїнчин О.С., Похіла І.Б., Притула А.М. Методика розкриття незаконного переправлення осіб через державний кордон України : монографія. Одеса : Фенікс, 2008. 364 с.
8. Сорока А.З. Незаконне переправлення іноземних громадян через державний кордон України : дисертація 12.00.09. Київ. 210 с.
9. Король Г.М. Проблеми сучасної міграційної політики в Україні. *Вчені записки*. Київ, 2013. Вип. 12. С. 89–94.
10. Сорока А.З. Спосіб вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України як елемент криміналістичної характеристики. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1 (49). С. 174–180.
11. Козлов В.Ф., Фролкин Н.П. Организация незаконной миграции : уголовно-правовая и криминалистическая характеристика. Москва : Юрид. лит., 2011. 159 с.
12. Тривожна тенденція та адекватна реакція. *Інтернет-стаття* від 3 жовтня 2016 р. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/prikordonnii-operacii>. (Дата звернення 02.10.2018 р.).
13. Воронин М.Ю. Криминологическая политика защиты населения от наркотизации : автореф. дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.08. Москва, 2010. 51 с.

Бегалов Е. П. Обстановка совершения незаконной переправы лиц через государственную границу Украины

В статье на основании анализа научных точек зрения и эмпирических данных осуществлено научное исследование обстановки совершения незаконной переправы лиц через государственную границу Украины, определены ее корреляционные связи и зависимости с другими элементами. Выделены типичные элементы обстановки совершения преступления сведения о месте, времени совершения преступления и характер криминальной ситуации.

Ключевые слова: преступление, незаконная переправа лиц, обстановка, место и время совершения преступления, криминальная ситуация.

Biehalov Ye. The situation of the illegal transfer of persons across the state border of Ukraine

In the article, on the basis of the analysis of scientific points of view and empirical data, a scientific study of the situation of the commission of illegal transfer of persons across the state border of Ukraine was made, its correlation relations and dependencies with other elements were revealed. The typical elements of the situation of the crime are distinguished by information about the place, the time when the crime was committed and the nature of the criminal situation.

Key words: criminal offense, illegal transfer of persons, situation, place and time of crime, criminal situation.